

Te Keo o Aotearoa

WITH WHICH IS INCORPORATED TE TOA TAKITINI.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 90.

HASTINGS

Pepuere, 1929.

TE RATAPU.

Te ratapu kia taua ki te maori he tino ra okiokitanga i nga mahi.

Te takaro ki te maori he mahi. Na reira kaore he mahi, kaore he takaro i taua ra. Heoi ano te mahi he karakia me ona whakapuputatanga katoa.

Na nga mihingare i whakaako o tatou matua ki te tapu o tenei ra. Kaore he tata wahiae, he waruwaru taewa i taua ra. Hei te rahoroi ka whakarite nga mea katoa, heoi ano i te ratapu ko te taka.

Kanui te titiro korehu ake o te maori ki ta te pakeha o naianei whakatapu i te ratapu. Ko etahi kei te whakatapu, ko etahi kei te whakanoa, kei te mahi, kei te ngahau. Ko etahi ano kei te whakatapu he ra ke, ara i te rahoroi.

Ki etahi pakeha he pai noaiho te mahi i te ratapu. haunga ano ia te "huhuti kaihe ake i te poka." He pai noaiho nga tu ahua takaro katoa. Na te ahua pea o te whakaakoranga i tenei hunga, tapiri atu ki te kore tonu e wehi i te Atua i penei ai ta ratou nei whakatapu i te ratapu.

Tenei te maori te matakitaki nei ki tona hoa ki te pakeha, me te ui o te whakaaro, ki hea ra ia. Ki ta nga mihingare ki ta te ao karaitiana, ki to nga wa ranei o naianei, he ra anake, kia ahua mama noaiho te pupuri.

Ko tewhea oti te RATAPU? Ko te ra hapati ranei a te Hurai--ra tuawhitu o te Kawenata Tawhito, ko te ra Arangara tuatahi o te Wiki-Ra o te Ariki ranei e puritia nei e te ao karaitiana.

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Reo o Aotearoa

With Which is Incorporated Te Toa Takitini.

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Reo O Aotearoa," Box 300, Hastings.

916

TE REO O AOTEAROA

Pepuere, 1929.

TE RA HAPATI: He tino tikanga na nga iwi e karangatia nei Semetic uri o Hema te pupuri i te ra tuawhitu hei ra okiokinga i nga mahi. I pupuri ai kaore e mohiotia. Kaore hoki te tokomaha i te whakapono ki te paipera. E rua nga kaupapa i puritia ai te ra tuawhitu ki ta te Kawenata Tawhito (1) I hanga e te Atua te ao i nga ra e ono a okioki ana ia i te rawhitu. (2) He whakamaharatanga mo te whakaputanga mai i te Whanau-a-Iharaira i te whakaponongatanga i Ihipa. Ko te mea miharo kore rawa nga ringatu maori pakeha ranei e whakatutuki i nga tikanga katoa mo te whakatapu i te RA WHITU-RA HAPATI: Rewet 23.32: Eko. 20. 10: Eko. 35.3: Eko. 16.23: Eko. 31.15. I a Hohea 2.11 i poropititia ka whakakahoretia e te Atua taua RA WHITU-HAPATI.

I mea te Apotoro a Paora (Korohe, 2 14-16) kaore o te ra Hapati whai waahitanga ki te Karaitiana Tauwi: i a Karatia, 4 i whakahe ia mo te pupuri i te RA tuawhitu. He maha nga whakaatutaanga a te Apotoro a Paora kua whakakahoretia te TURE. Taa 'TURE' ko nga TURE KOTAHU TEKAU kua titia e te Karaiti ki tona Ripeka.

I te kauwhau i runga i te Maunga i aata whakamarama a te Karaiti i nga TURE. Ko te mea miharo kore rawa tetahi kupu puta mo te ra Hapati. Ko nga karaitiana i te wa o nga Apotoro pupuri ai i te RA o teAriki-RA tuatahi o te wiki. Ko nga Turai karaitiana i pupuri tonu i te ra hapati me era atu tikanga a ratou. Ko nga karaitiana Tauwi i aata whakaputatoria kia kaua e whai waahi ki nga ra Hapati me era atu tikanga huhua a te Hurai (Korohe 2, 14). **TE RA O TE ARIKI:** Ehara i te ra hapati. Kaore te ra whitu i whakawhitia hei ra tahi. He ra ke tonu tetahi me tetahi. Ko te ra o te Ariki i puritia ai he whakamaharatanga ke ki tona aranga ake i te mate. Ehara ke i te ra okiokinga i nga mahi. He ra ke hei haringa wairua, hei tapae i nga whakamoemiti, whakawhetai ina huihui i taua ra ki te hakari o te kaingatahitanga tapu. Tae ai a Paora ki nga whare karakia o nga Hurai i te ra hapati ki kauwhau ki te whakatahuri i nga Hurai, engari kaore he whakaatu a te Karaipiture i huihui nga karaitiana i te hapati ki te karakia. Ko te ra tuatahi ke o te wiki

ta ratou nei ra huihui ki tekarakia. I puta te Ariki ki ana akonga i te ra tuatahi o te wiki. I tau iho te Wairua Tapu i te ra tuatahi o te wiki. Huihui ai nga akonga ki te karakia i te ra tuatahi o te wiki (Mahi, 20. 7) I whakahau a Paora ko nga kohikohi mo te hunga tapu mo te ra tuatahi o te wiki (I Kori, 16. 2) I karangatia e te Apotero e Hoani taua ra ko te o te ARIKI (Whaka, 1. 10).

Titiro tatou ki te Apotero ki a Paora ki te tino Apotero o nga Tauwiwi. Ina tona ahua he 'Hiperu no nga Hiperu' (Piripai, 3. 5): 'no te titorehanga pakeke rawa o te karakia o nga Hurai no to nga Parihi (Mahi, 26. 5):' to te tika, ara to tera i te ture, kaore he kupu moku' (Piripai, 3. 6) ka kaha nei taana raupatu i te pupuri i te Hapati ka uaua nei ia kia puritia ko te RA Aranga o to tatou Ariki o Ihu Karaiti. I mea ai ia 'mei kaa a te Karaiti i ara he moumou noa to koutou whakapono' (I Kori, 15. 14).

HE MIHI KI NGA WIREMU.

Ki oku hoa minita o AOTEAROA:—

E hoa ma kia ora huihui ano tatou me to tatou Pihopa. Ehara, e te hoa ma, he ki puhake ake no te ngakau i te mihi ki tenei aroha nui o nga Wiremu, no konei ka whakatinana ake i te mihi. Kaore ra he aroha hei rite mo tenei te nui. Me ki he rau nga tamariki a nga minita, a na. e hia ena rau pauna? No reira e tamariki ma he awhina nui tenei i o koutou matua. Ko te tumanako me kore etahi o koutou e whiwhi ki etahi turanga honore, kia ea ai tenei aroha nui.

Kia ora nga Kai-Tiaki o te tahua a nga Wiremu.

H. Keremeneta,

PIPIRIKI: 8-1-29.

HE MIHI HE KOA.

E mihi ana e koa ana te ngakau mou e Ta Apirana Ngata ka eke nei ki ena taumata ikeike. Kia kaha kia uaua ki te kukume tahi atu i to iwi maori kia eke atu ki nga taumata e ora nei e tipu nei te iwi pakeha.

Kua whai mahunga i a koe te Haahi. Tena 'Hanga he tinana mo to iwi maori, ara he waewae takataka he ringaringa ahu whenua.

Ehara i te tohutohu, engari he koa. Kia tiaho raia to ngakau aroha ki tou iwi maori.

H. Keremeneta,

PIPIRIKI: 8-1-29.

TE TAANE ME TE WAHINE.

E ki ana a Dr. Ephraim Mulford. timuaki o te ropu takuta o New Jersey, waahi o Amerika—"Kua nuku ake te kaha a-tinana o te wahine i te taane inaianei. Na te mau i nga kahu popoto tenei ahuatanga. Ki te hiahia te taane ko ia tonu ano te mea kaha ake me mau ia i nga kakahu popoto. He pai ake te whakatipu o nga wahine o Amerika i nga taane. Na te itiiti o nga pueru i runga i te wahine i te raumati tenei ahuatanga. He mama he angiangi noa iho nga kahu, no reira ka tae te wera o te ra ki te tinana. E ahu mai ana he ora he pai i nga ihiihi o te ra. Tena ko te taane pau puku tona tinana te takai ki te kahu, here rawa te kaki ki te neketai, a ma whea atu ai he hau ora ki tona tinana?

Kua matau te wahine ki te whakata i tona tinana. Ahakoa ana rahurahu maha, te kainaha, nga mahi paremete, e kitea e ia he wa hei okiokinga mona i roto i nga whare whakaihohamhunga me nga wahi tapahi matikara. Pera ano nga taane. Haere ai ki roto i nga whare whakaihoh, engari kaore e whakata i te awangawanga kei motu.

Ahakoa ra pehea, kaore he numinumi o te wahine ki te whakaatu i tona kahanga ake i te taane. He roa ake ia e kau ana i ro wai kaha te matao: ka taea e ia te purei tenehi i te putanga mai o te ra tea noa ki tona torengitanga, a he roa ake ratou i nga taane e ora ana.

TE RIPOATA O TE HUI A TE KOMITI TUMUAKI O TE PIHOPATANGA O AKARANA, I NOHO KI WAIOMIO, I TE 15 KI TE 17 O TIHEMA, 1928.

Nga Mema i tae mai:—Rev. Canon Keretene (Tumuaki).
Rev. W. N. Panapa (Hekeretari).
Eru M. Pou.

Nga tangata i riiwhitia ai nga mema kihai i tae mai: Revs. Te Hau, Harawira, Messrs. Hoori Tane, Henare Hoori. Nga mema e rua o te takiwa: Rongo Paraone, Pari Tautari.
Panuitia te Meneti me te Kaute Moni. Paahitia ana.
Panuitia nga reta.

TE WHAI-KORERO A TE TUMUAKI:—I roto i tana whaikorero, i puta he korero ma Te Tumuaki ki te ahua o nga whenua me nga moni i takoto i nga Kaumatua a ko aua mea ano kei te whangai i te Hahi tae mai ki tenei ra. E whakaatu ana enei mea kia tatou i to ratou kaha, me te ahua o to ratou whakapono ehara i te mahi ngutu kau. Pewhea tatou o ratou uri?

TE MARENA:—Ko tenei tikanga ehara i te tangata i te ture ranei, engari na te Atua tonu i homai i te wa o te harakoretanga o te tangata. Ahakoa i te wa i o tatou Matua tupuna hoki, he mea mahi rangatira tenei tikanga na ratou. Ko te matuatanga i waihotia iho ai e ratou mo tatou, ko te Whakapono. Kahore ano taua te iwi Maori i mohio noa ki te pumautanga me te tapu o tenei ritenga. Otira ko to taua tapu tika hei tangata hei iwi, kei to taua whakahonore i tenei tikanga. Ko ta te ture, he whakakorokoro i te here, otira ko ta te Karaiti me ta tona Hahi i whakatakoto ai: “Ko a te Atua i hono ai kua e wehea e te tangata.”

NGA KOTIRO MAORI:—Ko tetahi mea kei a tatou ko te whakaaro-kore ki te tuku i a tatou kotiro ki te whai i nga matauranga. E pau ana o tatou whakaaro ki nga mea tane. Otira kia mahara, ko te mea wahine ke to whaea o te iwi.

NGA RA NUNUI O TE MOTU. No Te Kirihimete 1814, ka u a Te Matenga ki Oihi. No te 2 o nga ra o Tihema, 1928, ka whakawahia te Pihopa Maori tuatahi o Aotearoa. Ka rua ai enei ra nunui o te Motu. Ko tetahi ko te unga mai o te Whakapono; ko tetahi ko te whakaaetanga a te wa, kua kaumatua taua te iwi Maori, kua kaumatua hoki to taua whakapono; a kua tae tenei ki te wa e noho ai taua ki nga taumata teitei o nga iwi nunui o te ao. Kia kaha tatou ki te hapai i te iwi, hei mea e whai kororia ai te Atua i roto i te iwi Maori.

NGA TAKE.

He maha nga take i korerotia i roto i tenei hui, nga mea e pa ana ki te Whakapono, me era atu mea e pa ana ki te iwi nui tonu. Ko tetahi take i kaha te whiriwhiri a Te Komiti tae hoki ki te iwi, e pa ana ki nga Kura Maori. Ko nga Kura pakeha ka tae ki te whakapaunga o te tau ka whakamatautauria. Ko nga Kura Maori, kia hoki atu ra ano nga tamariki i te tau hou, ka whakamatautauria i a Pepuere, Maehe, Aperira. He nui nga mate e kitea ana i runga i tenei ahua. (1). Te nui o te mahi i roto i te tau ki te ako i nga tamariki, a tae atu ki te paunga o te tau kahore e whakamatautauria. (2). E rua marama e noho ana i te kainga, he reo Maori te reo, kahore he kura, Hoki atu ki te kura i te tau hou, katahi ano ka whakamatautauria. Me pehea nga tamariki e whai wahi ai i roto i to ratou whakamatautau?

Ko te whakaaro i roto i enei ra, kia kaha taua te Maori ki te whai i nga matauranga. na reira, he wahi tenei hei whakatikatika ma o tatou Mangai ma te Kawanatanga hoki. Na Tiari Kupa raua ko Te Riri Mahi tenei take i ko-kiri ki te hui, a paahitia ana te motini e whai ake nei: “E inoi ana tenei hui ki te Kawanatanga kia puta tona whakaaro mo nga Kura Maori, kia whakaritea te wa e whakamatautauria ai ratou, hei

te wa paunga o te tau, ara hei te wa ano e whakamatautauria nga Kura pakeha."

HE PATAI:—E pehea ana te takoto o te whenua i Waikare, he mea tuku ki te Hahi i mua? WHAKAHOKI: I roto i te Tiiti, ko taua whenua he mea tuku ki a Te Peka, kahore ki te Hahi. He take pai tena me tuku ki te Komihana uiui i nga whenua o Te Tokerau.

Ko tetahi take ano i homai ki te Komiti, kia tuhia ki te Trust Board, e pehea ana te takoto o te whenua turanga o te Whare Karakia o Taumarere, me te whenua turanga o te Whare Minita i te wa e noho ana te Minita ki reira.

NGA MOTINI I PAAHITIA.

1. Kia puta ano te reo o Te Komiti Tumuaki ki nga Minita katoa kia tukua mai ki te Hekeretari te kaute o nga tangata e u ana ki te Hahi i te nohoanga o Te Komiti a Maehe e haere mai nei.

2. Kia tukua te reo o Te Komiti ki nga Minitatanga katoa, kia whakaaro ki te tuku mai i a ratou Moni Tahua timata atu i tenei wa, kia poto katoa mai a te wa e noho ai te Komiti a Maehe.

3. Ko te nohoanga o Te Komiti Tumuaki e haere mai nei, ki Kaikohe i te marama o Maehe, a te wa e tae ai te Pihopa Maori ki reira.

4. Kia puta te mihi a Te Komiti Tumaki ki te iwi kaininga, mo ratou i karanga i te Komiti ki tenei takiwa, mo to ratou kaha hoki ki te manaaki i nga iwi i eke ki tenei hui.

W. N. PANAPA.

TE PIHOPA O AOTEAROA I WAIAPU.

No te 12 o nga ra o Hanuere ka tae mai te Pihopa o Aotearoa ki Waiapu. No te 13 o nga ra ka tu tona karakia nui. Ko te marae ko Tikitiki. I hui katoa mai nga wehewehenga o Ngati-Porou; mai i Tokomaru, ki Wharekahika. I te tokomaha o te iwi i hui ki te marae, ka whakaarohia hei te marae tonu karakia ai. Ko Hapata Wiremu, Atirikoua o Waiapu te hoa o te Pihopa. I reira hoki nga minita, o te Tai Rawhiti, a Te Hauwaho, a Pine, Tamahori, a Poihopi Kohere, me to Tokomaru hoki. Ka pai taua karakia, te kai-ngagau; ara te nga-hau o te iwi ki te karakia. Ka matakitaki au nei ki te iwi e hapai ana i te whakapono. Ara hoki ia te whakaaro, a te tini noaiho o nga kaititiro, kua mate te whakapono o Ngati Porou. Kaati i taua ra, ka whakaatu te pono ia ia. Tenei tonu ia nga mano o te iwi "Kihai ano kia tuku nga turi kia Paara."

Ko ianei pea tetahi o nga hua tuatahi o te Pihopa motu-

hake nei. Inahoki katahi ano te hui topu o Ngati-Porou mo te karakia anake. Ko te iwi hoki tenei i kaha te tonu me Maori tonu he Pihopa tuatahi mo te Maori I taua ra ka hui ratou ki te whakaputa i te hari mo te tutukitanga o ta ratau tohe. Na taua hui ka kitea kei te piri-pono tonu ia ki te Hahi etahi pakeke i maharatia i roto i enei tau maha ka hori nei kua riro i etahi whakaere ke noa atu. I puta ano he mihi ma te Pihopa ki te hunga tamariki; ara ki te "Wiwi," mo te wahi o te oranga mo te Pihopa i ahu mai ia ratu.

No te mutunga o te karakia i te marae, ka hiki ki te wharekarakia a ki te tango i te Hapa a Te Ariki. Kei waenganui i te 200 me te 300 te hunga i haere kia tango i taua hapa. Hei whakaatu ano tena i te ora o te whakapono o te tangata. Te mea tino pai kia au nei ko te tokomaha o nga tamariki o Hukarere, o Te Aute hoki i haere ki taua karakia kai hapa. Ko nga tamariki hoki ra hei kakano mo te hahi. Ko te tohu tino pai tenei o te ora o te hahi. Ko te hunga tamariki hoki te iwi tokomaha i tenei ra ara, kei a ratau te mana o te ao. Ko te hunga tokomaha hoki, ka riro ia ratau te pooti, me te mana o nga whakahaere. Ko te "Wiwi" te mana i tenei ra. Heoi ano nga kaumatua i tungotungou ai ano i tenei ra he pai he ngohengohe no te "Wiwi." Kei taua "Wiwi" te mana o te tokomaha, te marama o te hinengaro, me te kaha tangata. No reira ko te mea nui tenei kia au nei o taua karakia ara, ko te whakaatutanga mai a tatau tamariki tane, wahine, kei te taha ratou o te hahi: *ara o te ropu tiaki i te pai mo te katoa.* Kia kaha tamariki ma. No koutou tenei wa. Mahia nga mabi o te pai, kia piki ai to koutou na wa, ki runga ake i te wa i o koutou matua, i o koutou tipuna Kauaka hoki nga kaumatua hei whakatonga ki nga tai-tamariki. Kaumatua ma, e hinga ana ena tamariki ki runga ki a koutou wawata, ki a koutou tohutohu. Ka hinga mai, kua hoki e whakatumeketia. Engari powhiritia, naumaitia, whakangahautia kia u ki o ratou whakaaro o te timatanga. Tera tetahi otaota; tona ingoa ko te "Sensitive plant." Ki te pa noa atu te ringaringa tangata, ka ngingio: ara ka timata te maroke. He "*ota-ota whakama*" taua ota-ota. He pena hoki a tatau tamariki. Kua ratou hei ekenkia atu e te reo whakahawe, whakatonga, kei ngingio. Ehara te hahi koroua anake i te hahi ora. Kia ki te whare karakia i te koroua, i te tamariki, he tohu tena no te ora. No reira, nga tamariki ka tomo ki roto i te whare karakia me rauhi mai e te ringa.

I te wa o te ohaoha ka haere nga kai kahi kahi. He tohunga ringa-tu te tangata nama i kawe mai te pereti ki toku takiwa i tu ai.

Ka mutu te karakia ka takoto te kai ma te rau ma whitu. Ka pai aua teepu, taumaha ana i te kai: te teepu i te marae, me te teepu i ro whare.

No muri o te kai, ka haere a Ta Apiraua Ngata raua ko tona manuhiri ko Te Taite Te Tomo, ka hoki ki Poneke. Ko Te Atrikoua to raua hoa i haere atu ai i runga i to raua ka.

No muri hoki o te karakia pakeha, ka whakawhiti te Pihopa ki Wai-o-matatiui, a, ka hokihoki te iwi ki o ratau kainga: Ka pakaru tena hui whakamiharo.

TAHUA A NGA HOIA.

TE RIPOATA ME NGA KAUTE A TE KAI TIAKI MAORI.

Mo Te Tau-Moni Ki Te 30 O Mei, 1928.

TE TEIHANA O HOIA.

17. Kua oti te whakau o nga moni reti e tika ana hei utu. Kei te haere tonu te whakahaere a tenei Tari i runga i te tika-nga utu i nga kai tuku riihi i o ratou Takiwa, te utu atu ranei i runga i etahi atu ahuatanga ina tonoa mai. Ko te moni kaore ano kia utua kei te hoki haere, a, inaianei e £379 te toenga engari nga tangata e whai hea ana e tonono mai nga moni mo o ratou hea.

18. Ko Tarawhata ano te rangatira whakahaere o taua Teihana. He maha nga kai mahi o te Teihana i nekehia i tenei tau.

19. Kaore he mea nui i whakahaerea mo te taha ki te hanga whare i tenei tau.

20. Kei te mau tonu te whakatotika haere i te ahuatanga o nga kararehe. E 5 nga Romani hipi taane e 376 nga katua me nga reme totika i huia atu ki te kahui i tenei tau, a, e 20 nga kau kuao (heifers) i huia atu ki te kahui kau. E 300 nga hipi e 34 nga kau te nekenga ake i tenei tau o nga kararehe kei runga i taua Teihana. Ko te pai noa ake te Kaute o nga hipi, mehemea kaore te 2000 eka o te Teihana i wera i te ahi.

21. Te Tukunga iho o tenei ahi he maha nga hipi i hokona i runga i te utu iti, i runga i te me a kaore e ora ina waiho tonu i runga i te Teihana. Ko te Teihana o Hoia na te tawhiti rawa i nga makete kaore e tino mau ana nga wa neke o nga utu. Engari kanui te kaha o te rangatira whakahaere ki te kimi tikanga e mau ai.

22. I nga ra mutunga o Pepuere ka kainga e te ahi te Takiwa o Kape Raanawe, a, e rua mano nga eka o te Teihana i wera. Kaore i mohiotia te timatanga o tenei ahi. Kua tae mai ano hoki nga ripoata a te rangatira whakahaere i te Teihana me taku Kai Tirotiro Whenua mo nga mate i puta mai i taua ahi. He mea mahi nui e nga kai mahi ka kore e wera i tenei aitua, no reira ka ruia te wahi i wera ki te karaihe. Mo nga whare. I runga i te whakaaro me whai painga e puta mai

tenei take e 155 nga peeke karaihe purapura i tangohia mai, a, ko te moni i pau e £800. Ko tenei moni i tangohia i roto i te moni puta mai mo tenei tau. Kei te tumanakotia kia puta mai he painga ki te Teihana i te hohoro o te rui ki te karaihe. E 200 nga hipi i wera i te ahi, a, he maha nga kau i aia ki roto i te ngaherehere i muri o te Teihana.

23. I tenei tau i neke te pai o te ahua me te nui o nga wuuru i tukuna ki nga Makete o Tihema me Pepuere i Nepia. Ko nga utu i homai tino nui atu te pai. I kitea hoki e ono nga peere wuuru hokete me horoi. He tino totika tonu nga utu i homai mo aua wuuru.

24. E 306 nga eka i topea, a, i ruia hoki ki te karaihe i tenei tau.

25. Kua oti te hanga o nga iari hou.

26. I tenei tau ka whakaotia te tango utauta mai mo te kainga.

27. Kaore i maha nga taiepa i tenei tau engari no te mutunga o te tau ka whakahaerea nga tikanga e whakaturia ai a tenei tau nga taiepa kia 190 tini.

28. Kaore i eke nga whakaaro kia nuku haere tonu te pai o te ahuatanga o te taha moni, na runga i te weranga i runga ake nei. Ko nga ruihi e whakaarohia ana, i tua atu i te ruinga, me te mate o nga kararehe tata tenu ki te £1000. Ko te moni i puta mai i nga mahi o te paamu e £630 te nekenga ake i to tera tau, a, he £1000 hoki te nekenga ake o nga utunga i tenei tau na te wera i runga ake nei i penei ai. No reira kaore i tino nui te ruihi o te Teihana ahakoa te whakaatu ake a te kaute o nga whiwhi me nga ruihi ina tirohia tuatahitia iho.

29. Kaore i te whakaarohia tera ka mahia etahi whaka-painga nunui a tenei tau e tu mai nei. Engari ko nga wahi kua pai kei te mahia kia mau tonu te pai. He mea tika ano te whakanui i nga kararehe o te Teihana, a, kei muri o te mahuru nei te whakaotia ai tenei take. Kia tae ki te wa tika ka mahi ai tenei. Kei te puta mai te whakaaro ka neke atu nga painga e puta mai i tenei tau, ina ra ki te kore e puta he aitua, a, ko nga ruihi e whakaturia i roto i nga kaute inaianei ka hoki rawa iho.

NGA KAUTE.

Ko nga kaute o ia Teihana tenei ka tapiritia ki tenei ripoata.

31. Ko nga moni kua whakaetia e te Kai Tiaki Maori mo te tau i mutu i te 31 o nga ra o Mei 1928:—

Hereheretau	£9500
Hoia	£14,000

32. Ko te whakahaere o enei kei te hangai tonu ki runga i te ahuatanga kua ripoatatia i tera tau.

NGA MAHI WHENUA.

33. He maha tonu nga taenga o te Kai Tirotiro Whenua ki te tirotiro i aua whenua i tenei tau.

34. Ko nga Inihua kei te mau tonu ki nga wariu tika.

NGA TAKE WHANUI.

35. Kua tae mai te whakaaro ki tenei Tari kei te puta mai he painga mo te mahinga i nga whakahaere tika mai o te timatanga, inahoki te haere maro tonu o te nuku haere o nga moni puta mai i nga paamu o tenei tahua, me te whakau ano i te whakaaro tera e tuturu, a te wa e tu mai nei, te puta mai o nga painga e hangai ai ki enei tahua.

H. H. KINGI,

Teputi Kai Tiaki Maori.

Poneke,

8 o Akuhata, 1928.

PIHOPATANGA O AOTEAROA.

Ko te taima-tepara tenei a to tatou Pihopa mo Hanuere me Pepuere.

- Hanuere:—1. Kei te hui a te Hahi Ringatu i OPOUTAMA, Pariha o Nuhaka.
2. Kei WHAKAKI. Karakia me nga take.
3. & 4. Kei TURANGA me ona rohe.
5. Ka tae ki WHANGARA. Karakia 7.30 p.m.
6. Karakia Hapa, 7 a.m. UAWA 11 a.m. Hapa. MANGATUNA 3 p.m. TOKOMARU 7 p.m., he karakia huihui, Pakeha, Maori.
- 7, 8, 9, Nga Pariha o TOKOMARU, me HIKURANGI.
10. RUATORIA.
11. Kei WAIOMATATINI (kei te kainga o Ta Apirana Ngata.
- 12 & 13 Kei TIKITIKI. Hui nui o nga Pariha o Ngati Porou.
14. Ka hoki ki TURANGA.
15. Ka tae ki HERETAUNGA.
- 16, 17, 18. Kei HERETAUNGA.
19. Te Wairoa.
20. Hui karakia me nga take a Ngati Kahungunu. Ka tutaki ki a Ngati Porou i reira.
21. Ka hoki ki HERETAUNGA.
22. Kei HERETAUNGA.
23. Ka haere ki ROTORUA ma Taupo.
24. Ka tae ki RUATOKI.
25. , 26., 27. Kei a MATATUA.

28. WHAKATANE.
 29. Hura i te kohatu o Pouawha.
 30. , 31. Ka hoki ki ROTORUA.

Pepuere:—

- 1—6. Kei nga Pariha o Rotorua.
 7. Ka hoki ki Heretaunga.
 8, 9. Heretaunga.
 10. Ratapu. Whakatapu i te Whare-karakia pere-
 ki o Tangoio.
 12. Whakahaere hokohoko, piha, ki Karaiwa hei
 awhina i te Hahi Maori.
 14. Ka haere ki Taupo.
 15—17. Te Pariha o Taupo.
 18. Rotorua.
 19—22. Kei Mokoia e okioki ana.
 23, 24. Te Puke Pariha.
 25, 26. Tauranga.
 27. Motiti.
 28. Ka hoki ki Rotorua.

Maehe:—

1. Kei te huarahi ki Turanga.
 2. Turanga.
 3. Hurahanga i te kohatu o Ta Timi Kara.
 4. Nepia.
 6. or 7. Hura i nga kohatu o Waimarama. (Mehe-
 mea ka oti).
 8. Haere ma te tereina ki Akarana.
 10. Karakia huihui, Maori, Pakeha ki te Cathedral
 o Akarana hei timatanga atu mo nga mahi ki
 te Pihopatanga o Akarana.

(Mehemea ka rite mai i nga rangatira i Akarana).

Te marama o Maehe kei te Pihopatanga o Akarana.

Te timatanga o Aperira kei te Pihopatanga o Waikato.

Nga ra whakamutunga o Aperira kei te Pihopatanga o
 Poneke.

I te timatanga o Mei ka tae ki te Pihopatanga o Nelson. I
 te whakapaunga o Mei kei Christchurch tae atu ki Otakou.

Kei wareware koutou te Hahi ki te inoi mo to koutou Pihopa
 kia homai he kaha tinana, kaha wairua ki a ia mo tenei
 kawenga taumaha ka utaina nei ki runga i a ia.

Kia tau nga manaakitanga a te Atua ki te Hahi, ki te Iwi
 Maori nui tonu, i roto i nga ra katoa o te tau 1929.

Tena koutou katoa. Kia ora.

Na to koutou Matua,

Pererika Akubata Aotearoa.

PITOPITO KORERO.

I konei a Kingi Tahiwī e arahi ana i roto i nga rohe o Tamatea Kaunihēra i Tetahi Takuta pakeha no Australia mai ko Dr. Phillips te ingoa—he mea whakahau mai e te Ropu whakawhaiti i nga tikanga o Nehera (Ethnological Society). ki te tango i nga toto o te Maori. E ki ana taua ropu ma nga toto e mohiotia ai te matapuna o te momo Maori—E te matauranga!! He aha hoki kei ko ake!!

Kanui te koa me te whakamihī mo nga rongō kei te awhina mai a Te Teira Te Paea i ona mokopuna mo te ra whakapuaetanga i te Whare Karakia Mihingare i Tangoio—He whakaaro rangatira tenei—E Tei kia ora te ahuatanga o nga Kaumatua.

Tera e tae ki te Iwa Rau (£900) pauna e whakapaua e Te Tari Ora ki runga i nga Kaunihēra me a ratou naahi i tenei tau.

E ki ana a Herbert Gregory, te kai whakahaere o Te Whare Wananga e kīia nei ko Bishops Museum kua tuturu te mohiotia ko nga Iwi Maori o Te Moanui-a-Kiwa i heke mai i te tonga-ma-marangai o Ahia, kua hanumi nga toto o te Hauauru—Rawhiti—Kei te piri hoki ki nga toto Tiapani. Haina, me nga Amerikana Inia. Kaore i uru mai nga toto mangumangu.

E whakaatu ana Tenei i Te Ropu Wananga o Heretaunga, kei te whakaaro kia whai koha ratou ki te iwi, ara ki te whakapiki i nga ui ui a te ngakau mo nga take e pa ana ki nga whenua me era atu awhina i te turi i te pohe.

I puta nga korero kia haere Te Pihopa o Aotearoa ki Te Kirihimete i Ratana i runga i te whakamaharahara ake a Tuta (Ratana) tera e tonoa mai. Otira na te kore pea he tono i whakaritea ai ko etahi o nga pohiri manaaki mai a etahi o nga waka e tau nei. Heoi me mihi atu ki a Tuta. Ana tona ra ka tae atu.

Kei te ahua pai haere te mate o Kingi Hori. “E te Atua tohungia te kingi.”

A Pepuere te 10 o nga ra ka tomokia te whare karakia o Tangoio waahi o Heretaunga. Haere mai tukua mai ranei nga whakaaro hei whakamama ake i te pikaunga.

Na nga hararei i whakaporori te puta atu o ta tatou pepa me nga maramataka.

Tetahi mea atahua o o te hui a nga Ringatu i Opoutama. Ko te tangata whenua he Momona, ko te manuhiri he Ringatu, ko te Pihopa no te Hahi Mihinar e.

A Maehe i te 3 o nga ra ka hurahia te Kohatu whakamaharatanga kia Ta Timi Kara ki Turanga.

E kingia ana kua tamate haere te haere o te tangata ki Ratana mo te Kirihimete, pera me nga wa ka huri. Ko te ra

nui ke inaianei ko te ra whanautanga o Ratana te 25 o Hanuere, ko reira nga mahi ngahau katoa puta ai, me nga whakanui mo tona whanautanga. He aha hoki tenei mahi?

I mea nga Ringatu i Opoutama—"Haere mai e te Pihopa hei pihopa mo te Hahi Ringatu."

E ki ana a Edith L. Murdock—"Kei te ahua o te wahine te ahua o te taane, a kei te ahua o te taane te ahua o te iwi."

I tae nga apiha a te Kawanatanga ki te tutoro i a Rua Kenana Hepetipa o Maunga Pohatu. I te whai herengi i a Rua ka whakaritea te hiahia o te ope nei, a hoki pai atu ki Rotorua ki Hamutana.

Mehemea ahau i pataia i enei tau ka huri—He aha te puiaki o tenei mea o te wahine, ko taku whakahoki tenei e ki ana a Miss Royden:—He moe taane, he whakatipu tamariiki, he whaihanga kainga; engari i naianei, he inu pia, he reihi hoiho, he purei korowha (golf).

KIA MATAARA!

Kei te kaha rawa te mate puruu ki Merika—I roto i enei wiki tekau ma rua mano e rua rau nga tangata (12,200) kua mate i taua parekura.

E kiia ana kei te piki tonu te kaha o taua mate Flu me te Pneumonia—No Noema 3 onga ra tae mai ki Tihema 29 i tae ki te 2957 nga mea i mate.

Kei te kaha hoki taua mate nei ki Tiamani—Te ripoata mai kua ki katoa nga hohipera i nga turoro, puhake atu hoki.

Kua timata ki Ingarangi engari kaore ano kia kaha.

Kei te tohu tohu mai Te Tari Ora kia tupato tatou whakapaua te kaha ki te rongoa i o tatou kaainga. Me tukua ripoata ki nga Komiti marae, ki nga Kaunihera, ki nga takuta ranei o nga takiwa.

TE HUI O TE WAIROA.

Te reo i paaha ki nga taitamariki o Te Tairawhiti katoa no te peka ki Te Wairoa o te Ropu e kiia nei ko "The Wairoa branch of the Kahungunu Welfare League," i hui mai ai nga taitama o nga kopua hohonu, o nga Whare Wananga, o nga whare Maihi kua tu ki roto i nga pa tu-watawata o te wa, ki te whakawhituwahi i nga mahara e pa ana ki te whakanohonoho whenua mo nga ra e heke iho nei. He reo nui tenei no te wa, a, e whakamiharo ana hoki ki tenei taonga, ki enei putake karangaranga notemea rite pu tenei ki te reo tuturu o te wa, te whakatinanatanga o nga mahara o nga ra kua huri ki muri, kia akona nga tikanga mo roto i nga ra kei mua. Ina kua tae mai. Haere mai! Haere mai!! Haere mai!!!

No te taha kawanatanga ko Te Minita mo te taha Maori Hon. Sir A. T. Ngata, M.P., raua ko tona hekeretari Mr Raumoa Balneavis. No te Tari ora ko Dr. Pohau Ellison, M.D. No te Haahi Maori ko The Right Rev. Bishop Bennett o Aotearoa. No Te Tari Kooti whenua Maori ko Judge H. Carr me J. N. Harvey, Esq., Registrar o Te Tairawhiti Land Board.

Ko Capt. Pitt raua ko Henare Ruru me Reiri Kara o Turanga Ko Dick Leach raua ko Dave Hinaki, o Whangara. Ko Milner o Tatapouri.

Ko Eru Moeke raua ko Waikari nga kaumatua o Ngati Porou me nga taitama, Tamapo, Len Ngata, Pete Mulligan, me te nuinga o tera ope tata ki te rima tekau he hunga mahi paamu katoa. No Te Whakatohea ko Apanui.

No Heretaunga ko Ihakara Bob Tutaki, ko Rotia ko Nikera me Tomoana.

No muri o te tina ka u mai nga manuhiri o Nga Porou i tata ki te 60. No Turanga e rua tekau. Ko te ope o Te

Ko te marae i Waihirere ko nga whare he Marguee e rua. Ko te whare nui i a Ngatiporou—ka pai hoki te takoto—kia ora nga tangata o te marae me te whare kai, me nga poai o nga raiti me nga puripurri-a-ringa.

Te tangata whenua, i runga i te whakaara kotahi, timata mai i Te Mahia, Nuhaka, Whakaki, Wairoa, Mohaka.

Kaore i kitea atu te wehenga i nga haahi, ano te ahua kotahi tonu, me nga mihi ki Te Pihopa o Aotearoa, me te whakahuahua i nga kupu a Te kooti, me era atu o nga poropiti Maori pai tonu. Ano te ahua he Wairua pai, ko Te Wairua Tapu kei te arahi i taua hui. Nga whakamoemiti mo tenei karangatanga me tenei waimarie e tika ana kia nui noatu.

E tika ana kia riro i te peka o Ngati Kahungunu ki Te Wairoa te utu honore mo te hui whai-tikanga.

‘Ka mutu pea’ e hoa ma!

Ko nga take enei o te hui:—

Tuatahi:—

He mihi ki Te Pihopa o Aotearoa.

Nga tumanako kia tupu nga manaaki-tanga, me te whakapono i runga i tenei homaitanga, whakanukunga ake i te mana o Te Haahi ki te Iwi Maori.

Tuarua:—

He mihi kia Hon. Sir A. T. Ngata, M.P. mo te rironga mai i a ia o Te Minita Maori, me te tono atu hoki kia puta i a ia etahi manaaki i tona Iwi Maori, e maharatia nei he whakanohonoho whenua tetahi mea pai.

Tuatoru:—

He mihi kia Te Raumoa mo te mau ona ki te turanga hekeretari mo Te Minita mo nga Mea Maori ka tekau

ma whitu nga tau e noho ana i taua nohoanga teitei. me tona kaha ki te manaaki, ki te tohutohu mai, mo nga putake e mauria atu ana ki te Kawanatanga.

Tuawha:—

He mihi kia Dr. Pohau Erihana te kaiarahi i Te Iwi mo te taha ki Te Ora.

Tuarima:—

He mihi kia Tiati Ka raua ko Rebita Haawi o Te Kooti Whenua Maori me Te Poari o Te Tairawhiti me te tono kia pai raua ki te whiriwhiri mai i nga take meake nei hoatu ki o raua aroaro, hei putake e mama ai nga whakaaro whakanohonoho whenua o te ropu, ma raua hoki e taea ai nga wahi e puta mai ai te kaha moni mo enei tu mahi.

Tuaono:—

He mihi ki nga ropu taitamariki o tena rohe, o tena rohe, kua huihui mai nei mo runga i nga take whakanohonoho whenua, me nga take mahi, te mea nui rawa ia mo te ropu taitama o Ngatiporou.

Tuawhitu:—

Te whakamabara mo Ta Timi ki Te Waibirere (Wairoa) ara kia whakaturia Te Whare Whakairo a *Takitimu* me tona marae atahua.

Tuawaru:—

Te Kohatu whahamaharatanga mo Ta Timi ki Turanga a Maehe te toru o nga ra.

Tuaiwa:—

Te haere ki Waikaremoana kia kite whenua, me te Whare Hiko ara a "Haumapuhia."

Tuangahuru:—

Ko tenei putake no muri ka whakartea kia whakakotahi te Iwi Taitama o Te Tairawhiti katoa, hei tohu mo ta ratou tautoko i nga kupu tohutohu a Ta A. T. Ngata.

No waenganui po i muri o te hapa ka nukuhia te nui mo te po o te Ratapu, kia watea te ra mo te karakia me te haere o nga mea watea kia kite whenua, a, kia watea hoki te Minita Maori mo nga take takitahi a te Iwi Kainga.

No te ahiahi o te Ratapu ka whakatakotia nga whenua kua marama hei tononga.

- Ko Kauhouroa (Wairoa)
- „ Hereheretau (Nuhaka).
- „ Opoutama (Mahia).
- „ Horohoro (Taupo-Rotorua).

E 70 nga ingoa o nga taitama whakatapoko mo te tono whenua. He mea ata kohiri i nga tama maia, pakari nga tinana me nga

whakaaro. E 50 no roto o Te Wairoa me Te Mahia, e 20 no Ngati Porou, a, kei te puare tonu taua rarangi ingoa, hei kohiri ma te Komiti Tumuaki.

I whakamarama Te Minita Maori ko nga mea kua tuku nei i o ratou ingoa kia tino mahara me ata poroporoaki te wa ka inga, katahi ka haere, notemea ma te manawanui me te kaha me te whakamomori ka taea ai nga puke teitei e kurupae ana mai i mua o te aroaro o te ngakau 'ahuwhenua.' I tonoa atu e ia te ope mahi paamu o Nati kia ata kororerero ai ratou ko nga taitama e whakaaro ana ki te tua huarahi mona. mona, mona, hei whakaatu, hei whakakaha, i te hua kua kitea e ratou o te manawanui te ngakau kaha, marama ki te mahi.

No ana kupu mihi kia Turi ma te ropu taitama ka puta enei kupu i a ia "Kia kaha ake koutou i muri nei. Kia mara-ma hoki. Ko te huarahi tenei e ora ai koutou me te Iwi ko nga wawata o nga tau maha kua whakatinana i tenei ra. Te reo o te kaha o te manawanui, o te pono." "Whitiki i koutou ki te whitiki o te wa "Haere whakamua!" "Kaua hei warewaretia to tatou taonga Te Pihopa o Aotearoa!"

I tautoko a Waikari (Ngatiporou) he kaumatua i runga i nga tohutohu ki te hunga taitama. I whakaatu ia i te tau-maha me te ua ua i nga ra o te taitamarikitanga. Na te u ki te mahi, ki te manaaki i te taonga ka taea paitia mai enei ra.

I pera ano a Eru Moeke (Ngatiporou) he kaumatua. I whakaatu ia, he ngohe noa ia i tona taitamarikitanga. Ehara ia. Ara ano nga tangata rangatira, engari i mahara ia na tona piri me tona kaha ki te pupuri i nga kupu o te whakapono, ka manaakitia ana mahi me tona tinana katoa. Kia pera hoki te hunga e tupu ake nei.

I whakaatu a Tamapo, Renata Ngata, Wirihana, Peta Marikena, Hirini Heeki, Milner, Kewshaw, nga "Farmer" taitamariki o Nati i te pai o te whakamomori ki te mahi, me te tiaki Taonga, kua ngawari i roto i enei ra. He whaka hauhau i te hunga taitama kia kaha kia maia, kia toa!

I whakahautia kia kohiritia he komiti tiro-tiro, ui ui hoki nga abuatanga me nga wariu, me nga wawahi pai mo aua whakanohonoho.

No muri i enei ka puta nga kupu mihi mo nga rangatira o Te Marae, me nga kuki i te motini a Te Pihopa o Aotearoa me Te Raumoana, paahitia ana ki te umere. Ka mutu te nui pai nei.

HAERE RA KI AOTEAROA.

Mo te awangawanga o Wi Repa e mau ake nei i Te Reo o Aotearoa Nama 89 o te Hanuere tata nei ara mo te ingoa nei o Aotearoa, mehemea ra ia mo tenei motu anake taua ingoa

e inoi nei ia kia rite te whakaaro ara kia tau atu ano ki tera motu.

Kaore au e whai i taua matohu. Ona whakamarama mo kupe kei te whakaingoaia i nga taha tika o te moana o Te Tairawhiti taea noatia tenei ra kei te mau hoki taua Kupe i roto i nga waiata nunui o Te Tairawhiti, me nga tangi apakura mo nga rangatira.

Kei Akitio, wahi o Povangahau ko Matiu ko Makaro, kei te one e tu ana he pohatu.

Kei te apakura enei kupu:—

*Tahurihuri ai ko Matiu ko Makaro
Ko nga uri taua e hika
O Kupe raua ko Ngake*

tera motu, aranga tonu iho ko Mataketake taea noatia tenei ra. Kei te takiwa o Wairarapa ko te matakitakitanga o Kupe ki Kei reira ano ko nga waka o Kupe, e rua, he maunga e taupoki ana.

E kii ana he moutere kotahi enei e rua, na Kupe i tapahi ka tere te moana i waenganui, ka kii ko 'te moana a Kupe. Kei taua moana te tuahiwi ki Raukawa. I whaknohia ki reira nga Taiore a Kupe ara te tumatakuru te taraongaonga, te horetiti, te horetata, ara te patu whenua, te whakaara moana, e patu ana i te tangata, kaore he morehu. Tahuri atu he waka. Otira no te wa i a Whakarewa-i-te-Rangi ka ora te tangata.

E mau ra nga kupu i te waiata.

*Nohou anake ra nga putanga ki te tonga.
Ko Whakarewa-i-te-Rangi na ana i tiki atu.
Ko Poutini, ko Arahura
Ko te wa i tere ai te toki.*

I mohiotia hoki me kopare nga kanohi ina eke ki Raukawa kei te waiata ra: —

*Whitikia ai ra Tuwhena
Koparetia Raukawa*

Kei te waiata "Ao ma-uru" e man ana enei kupu.

*Kia koparetia te rerenga i Raukawa
Kia huna iho kei kitea e nga whatu
Kia hipa ki muri ra
Ka titiro kau au
Kia noho taku iti
Te koko ki kararupe
Nga mahi a Kupe
E topetopea iho.*

He mea nui te poroporoaki na nga mea i mahue ki nga mea i haere i te heke ahakoa i Hawaiki pa mamao, i Hawaiki patata ranei. Koia tenei ko nga kupu poroporoaki:—

*"Haere ra ki Aotearoa!
Horohia te tau ki runga i a
Marereotonga i a Tumuwahakairia.*

Ko tona tikanga tenei kia kua nga mahi kakari e mauria mai. Engari horahia te pai ki runga i Aotearoa.

He nui tonu nga korero mo Kupe engari kua ngahoro. Tera pea kei "Nga kete putuputu a Rakatauri." e Manaakitia ana.

Mo Maui Potiki ara Tikitiki-a-Taranga
Muriranga Whenua

↓
Taranga

↓
Maui Potiki

He mahi tino tapu te whakaekē, te takiri i nga tauranga ika. Ka mate te tangata whakatoī ahakoa i uta, i runga ranei i te toka. Pera tonu te kaharoa.

Te mahi nui a Maui Tikitiki he whakatoitoi ki ona tuakana, na reira kaore e mauria ki te moana. Otira i tona ngakau nui, katahi ia ka huna ki te punaki o te waka. No te ekenga ki runga tauranga ka puta ake, ka riri nga tuakana, kaore e hoatu he mounu ma ana, ka kurua nei tona ihu kia toto, ka pania ki te matau, kaati ka mau ake Te Ika-a-Maui. Koia tenei ko nga korero o tona hiinga:—

I runga tonu te aho e hēke ana kua kahakina e te ika. Ka whakatonihī tona aho i te Taumanu o te waka arra i te niao, ka whiua ki te riu o te waka, ka whakatotohu. Ka karanga tuakana tukua ka mate tatou.

Ka karanga tera Waiho ra kia kahaki ana te ika a to koutou taina.

No te tuawha o nga karangatanga kia tukua, ka karanga tera Waiho kia pau nga hau e wha. I reira tonu ka ea te ika ki runga, ka tau i te taha o te waka. I runga i te nui o te whakamoemiti me te koa o nga tuakana ka peke ki runga i te ika nei umere ai. pekepeke ai. Ka karanga atu te taina kia pai ki to ratou tupuna, kaore hoki i rongo. pekepeke tonu koia i awaawai ai, i puke puke ai, i kino noa iho ai te whenua. Koira te waahi o tetahi waiata e mea ra:—

Ka ea te whenua nui ka ea.

He aha te manu e he titi te manu

He aha te manu e, he takahi karera

Ka tau ki tahnatapu

Te huki toto e te taha toto e

Paia ake te whakatikatika i nga kupu e mataporehurehu ana i te whakatikatika i nga kupu kua karaipiture kua kohatu kei roto i Te Paipera Tapu he mea whawhao na Te Wairuapono i te wa i whiti ai te ra ki te Whenua me te Ao o tatou tupuna.

Kia kaha te kimi i nga kupu nunui ko to koutou ora tena kua hei moumoutia.

Na to koutou morehu koroaua,
Ihaia Hutana.

HE KUPU TOHUNGA.

Na R.T.K.

Me tango mai ano i te whare-wananga o Hakipia he kupu tuatahi ma tatou. I puta te whakaaro i etahi tangata kuare ara kore-mohio kia hanga purei ratou ma ratou hei whakangahau, hei whakanui, ma ratou i to ratou ariki, i te Tiuka o Atene engari i tae te kupu ki te tiuka kaore he painga o taua purei. Ko tana kupu tenei:—

I will hear that play:
For never anything can be amiss
When simpleness and duty tender it.

Kia rongu au i taua purei:
No te mea e kore rawa he mea e he
Na te ngakau tapatahi na te aroha nei i homai.

I puta te whakaaro i a au kia mau pupu hei aroha maku ki etahi tangata, he tino kai hoki ki au nei te pupu. Ka mutu ano te kai i taea e au i taua wa, he kai ngawari hoki tera te pupu ki te mahi. He roa taku haerenga, he kino hoki te huarahi. I te ngahorotanga o aku pupu ka tuku au ki raro o te hoiho ki te kahi. I tae po au me aku pupu. No muri mai ka rongu au i whakaparahakotia aku pupu me au hoki pea. Ina te kupu. "He pupu noa tana kai e mau ai i te whenua roa ma te tangata." I mate matou ko aku pupu i te whakama. Ko te hiahia pea o aua tangata kia mauria atu e au he koura he ika ranei ma ratou. E ki ana ko te pakeha, "Kahore he whiriwhiri ma te hunga e inoi ana," a e ki ana ko te Maori: "He kai kei tua o Toka-rarangi, ma wai e tiki atu." Mehemea ko te Tiuka o Atene e manaakitia aku pupu: tera ia e ki,

Kia kai au i aua pupu:
No te mea e kore rawa he mea e he
Na te ngakau tapatahi na te aroha nei i homai.

Ko te utu mo aku pupu me taku whakawahanga i te roa o te whenua he whakawhetai noa iho ara ki te pakeha he Tangi Kiu. E ki ano ano ko Hakipia,

Thanks, to men
Of noble minds, is honourable meed.

Ko te whakawhetai, ki te hunga
Ngakau rangatira, he utu honore.

Ki te pakeha he tohu no te rangatira te Tangi Kiu, no te kuware te kore e Tangi Kiu.

Ka nui nga kupu a Hakipia mo te kore ngakau whakawhetai. Ko tenei tetahi hara nui kei te ao.

Kua puta he korero maku mo Kingi Rea, i tapae nei i tona kingi-tanga ki ana tamahine tokorua. Riro atu ana te kingi-tanga ka tukinotia te kaumatua nei; ka haere noa i te koraha patua ai e te marangai na konei ia ka ki,

Ingratitude, thou marble-hearted fiend,
More hideous when thou show'st thee in a child,
Than the sea-monster!

E te aroha-kore, e koe e te nanakia ngakau-kohatu,
Weriweri ke atu 'koe i te taniwha o te moana,
Ina whakaaturia e te tamaiti.

Filial ingratitude!

It is not as this mouth should tear this hand,
For lifting food to't?

Te aroha-kore ra o te tamariki!

Ano ia nei kia haehaea e tenei waha tenei ringa,
E homai kai nei mana

Ia Kingi Rea e patua ana e te hau, e te awaha; i te hiko e kowha ana, i te whatitiri e haruru ana ka tu ia, ka titiro ki te rangi, ka puta i a ia enei kupu wehi, tika rawa mo te po marangai,

Blow, winds, and crack your cheeks! rage! blow!   22
You cataracts and hurricanoes, spout
Till you have drench'd our steeples, drown'd the cocks!
You sulphurous and thought-executing fires,
Vaunt-couriers of oak-cleaning thunderbolts,
Singe my white head! And thou, all-shaking thunder,
Strike flat the thick rotundity o' the world!
Crack nature's moulds, all germens spill at once,
That make ingrateful man!

As benefits forgot:

Though thou the waters wrap,
Thy sting is not so sharp
Heigh, ho! sing, heigh, ho! etc.

Pupuhi, e hau, a hāea o paparinga! auta! pupuhi!
Pupuhi, pupuhi, e te hau o takurua,
Kaore tou kino i pera
Me to te tangata aroha-kore;
Kaore i kōi rawa tou niho,
No te mea kaore koe e kitea,
Ahakoa ra e kino ana te pa mai a to ha.

Supplement to "Te Reo o Aotearoa."

Aga Moteatea

PART II.

Ihe Tapiri
KI "TE REO O AOTEAROA."

Aga Maiata

149 - 161

Tiroirohia nga waiata nei me nga whakamarama. Mehemea kei te he nga kupu, nga whakamarama ranei, kia tere te whakaatu ki a

TA APIRANA NGATA, M.P.,
Waiomatatini, East Coast.

Kei te whakapukapukatia nga waiata nei, engari ko te hiahia o te komiti kia pai, kia tika, kia marama, nga kupu.

ETITA.

NGA MOTEATEA

Ko nga waiata i taia i era tau, hei tapiri ki te Toa Takitini, kua whakapukapukatia, a kua tapania houtia ko "Nga Moteatea—Part II."

He maha nga waiata kaore i taea te whakauru ki tera ropu, i te mea e akiakitia ana te pukapuka kia puta, hei korero ma nga tamariki, e mau ana i te Reo Maori mo te whakama- tautauranga a te New Zealand University. Na reira ka haere tonu te panui o nga waiata i te Tapiri nei, a ka huaina te ropu ka timataia nei i tenei marama ko "Nga Moteatea—Part II." Kia maha enei ka whakapukapuka ai ano; a, hei muri atu pea ka kitea ano etahi atu waiata. Na, ka haere tonu ta tatau wha- kawhaiti i enei o nga taonga a nga tipuna.

Ko te inoi atu a te tangata whakahiato, kia tukua mai a koutou whakahe, whakamarama ranei, whakatikatika ranei. Hei muri rawa atu ka tirotiro hou ai i nga waiata nei, ina kau- papa mai nga whakahe a nga iwi; a hei reira whakatikatika ai.

Na

A. T. Ngata.

Poneke,

Pepuere, 1929.

149.—HE TANGI MO TUPOKI,

Na Te Maropounamu.

(Ngati-Tama, Taranaki).

Na D. F. G. Barclay (Te Pakere), na S. Percy-Smith i whakamarama.

I taia te waiata nei ki te pukapuka a Hori Kerei, 'Nga Moteatea' p. 197; a, kei reira e kiiia ana na Makirangi.

No te tau 1893 ka taia te waiata nei ki te Journal o te Polynesian Society (J. 2/52); na D. F. G. Barclay (Te Pakere) kai whakamaori o te Kooti Whenua Maori i taua wa i tuku ki reira, nana ano i whakamarama, i whakapakeha hoki. He rereke etahi wahi maha o ta Te Pakere i ta Hori Kerei a, ko te ahua na nga iwi o Taranaki i hoatu nga kupu, nga whakamarama ki a Te Pakere. Otira i whai te kaupapa ka taia ki raro nei i ta Hori Kerei; ko te mea tawhito tera, a he maha rawa nga wahi i makere i ta Te Pakere.

Ko Tupoki raua ko te tuakana ko Raparapa nga rangatira o Ngati-Tama i te wa i a Te Rauparaha ma, i nga whawhai nunui a te Maori i te wa i u mai ai te pakeha ki enei motu. To raua pa ko te Kawau, he motu kei Poutama, kei raro iti atu o Parininihi. I mate a Raparapa i a Waikato ki te whawhai i Te Taharoa (kei te taha tonga o Kawhia). No muri tata iho ka mate a Tupoki ki Pararewa, kei te takiwa o Mokau, i te ope o Ngati-Maniapoto, o Ngati-Rora, o Ngati-Haua, o Ngati-Paoa. E kiiia ana na te pu a Hauauru a Tupoki i mate ai.

Na te tuahine o Tupoki, na Maropounamu tenei tangi mona. Kei te T.C. 257 me te 347 nga korero mo Tupoki.

(Ref.: M. 197, J.2/52, J.18/79, T.C.349).

'Tera nga whata ka moiri kei Parininihi,²
Nana i hoatu ki waho.
Haere ra, e pa, i te apu rorowhio
O ruhi, o nenge, o te makinokino tonu,
I whakahokia³ atu e koe ki te hauauru.
Te whakahokinga mai ka whiti⁴ i te rore;
Kihai⁵ koe i whakaaro, kia maunu te wai
I runga o Ngamotu.⁶
Kei to tamaiti ma Rau-a-Matuku,⁷
Mana e putiki te ua o te pakanga,
E tauwhiro mai ra te hiku o te taua.

Hirautia⁸ ra o kahu angiangi;
Parurutia ra te pu ki Watau;
Pairangatia ra te pu ki Wharekohu.
Kia nui o tohu ki runga ki to rangi,
Kia rewa⁹ nga ngohi i te ati.
Manu whakarewaia, kia whakakau koe
I te whana¹⁰ whatiwhati i roto Pararewa,¹¹
Kei pehia koe te ahi¹² a te tipua.
Tenei Poutu¹³ nana i here mai,
Hei whakatu atu te maru¹⁴ i muri nei.

Kaua¹⁵ e runga hei koaina mai.
Tukua atu ki waho mo Tautari¹⁶ ma,
Mo te waiaruhe,¹⁷ e tanga tonu nei;
Ma te hau takaha e turaki
Taku rata tiketike,
Taku whakaruru totara,
E tu ki Poutama¹⁸ ra.

Hurihuri noa ana
Te mokai¹⁹ o te wahine;
Taku kiri whakaniko,
Te kiri o Awanui,²⁰
Ka whara kei muri.

Karanga mai, e Pare²¹ i te rae ki Rangiahua.²²
Tena taku manu, he manu takipu,
He takupu matakana, he aua matawhero,
Mo nga utu e hira ki te pae ki Karaka-ura.²³
Katahi, e Poki,²⁴ ka tahuri to rakau toa,
I ngaua putia e te ipo²⁵ wahine,
Te whatinga²⁶ i reira te puhi o te waka,
He tumu²⁷ herenga waka no runga,
No raro, no Te Rauparaha;
Tahurihuri ana te papa ki Rarotaka.²⁸

I whea²⁹ koia koe te tohi atu ai
To patu whakatu ki te ihu o Mama?
O Mama³⁰ ra i te kai³¹ a wai?
O Hari³² ra i te kai a Ranga,³³
O Hau³⁴ ra i te kai a Oro,³⁵
O Tui³⁶ ra i te kai a Maene.³⁷

Ka mahungahunga te whakahoro
I to angaanga, e tohe nei
To angaanga ki te hau o te riri.
Ko Kahutuatinini³⁸ hei utu mo aku taro,
I ngaua iho nei, e i.

¹Tera, etc.:—Ko enei whiti e rua i whakapotoa ki ta Te Pakere. He penei ki reira:—

‘Tera ia te po taua te taka mai nei i Parininihi.
Nau te tatari kia maunu te wai i runga i Ngamotu.
Kei to tamaiti, ma Rau-a-matuku hei putiki mai
Te ua o te pakanga, e tauira mai ra te hiku o te taua.’

²Parininihi:—Kei raro atu o Niu Paremata, e kiia nei e te pakeha ko te White Cliffs. Kei raro o te pari, kei te takutai te ara mai o nga ope o te tuaraki.

³I whakahokia atu, etc.:—Mo nga pakanga a Tupoki o mua atu.

⁴Ka whiti i te rore:—Ka mau i te tawhiti.

⁵Kihai koe i whakaaro:—Ki te J.2/52 me te T.C. 349, ‘Nau te tatari kia maunu te wai i runga o Ngamotu.’ Ki te M.197 ‘manu.’

⁶Ngamotu:—Kei te taha hauauru-ma tonga o te *waapu* i Niu Paremata. He ingoa tenei e haere tonu ana i roto i nga waiata o te tai-hauauru. Mei tatari a Tupoki kua rokohanga mai e te Ati-awa, a tera pea e huri ke te ahua o te pakanga i Pararewa.

- 7Rau-a-Matuku:—E ki ana a Te Pakere he ingoa iti no Te Puni, no tetahi o nga rangatira o te Ati-awa (J.2/52). E ki ana a Percy-Smith he ingoa no Te Wharepouri, he rangatira ano hoki ia no te Ati-awa (T.C.351).
- 8Hirautia ra, etc.:—Ki te J.2/52 me te T.C.349 e penei ana:—
‘Pairangatia mai o kahu angiangi,
Pairangatia mai i te puke i Wharekohu.’
- 9Kia rewa nga ngohi i te ati:—Ki te J.2/52 me te T.C.349, ‘Ka rere nga whetu o te ata.’
- 10Whana:—Ki etahi ‘riri.’
- 11Pararewa:—Ko te parekura i mate ai a Tupoki.
- 12Te ahi a te tipua:—Te pu a te pakeha. Na Poutu te pu tuatahi i mau mai i a Ngapuhi.
- 13Poutu:—No Ngati-Tama kua korerotia i runga ake nei.
- 14Maru i muri nei:—Ki te J.2/52 ‘te whare i muri ake.’
- 15Kaua e runga, etc.:—Ki te J. 2/52, ‘Kauraka e koaia e te rahi Ati-Tama.’ Pera ano ki te T.C. 349. Hei aha kia koa a Ngati-Tama mo te matenga o to ratau rangatira o Tupoki? Ka tika pea te mea i taia nei.
- 16Tautari:—Ko Maungatautari, he rangatira no Ngati-Haua i mate i a Ngati-Tama ki Poutama.
- 17Te waiaruhe:—He kupu mo nga aitua e ngau noa nei i roto i nga mahara.
- 18Poutama:—Ko te one i raro atu o Parininihi. He wahi kakaritanga no nga ope o te Tai hauauru i ona ra.
- 19Te mokai o te wahine:—Mo Ngaipu, he whaea no Taonui o Ngati-Maniapoto, he wahine ware, e kiia ana nana i kai maanga rawa ki a Tupoki. Ka waiho hei mamae, hei pouri mo te wahine nana te waiata nei i tito.
- 20Awanui:—Ko Awanui-o-Tarawera, he ingoa ano no te awa o Whanganui.
- 21Pare:—Ko Pare-te-korae, whaea o Hauauru o Ngati-Maniapoto.
- 22Rangiahua:—Ki te J.2/52 me te T.C.349 ‘Rangikohua.’
- 23Karakura-ura:—Ka ea katoa nga mate o nga iwi i a Ngati-Tama i te matenga o Tupoki, apiti atu ki te parekura i Karakura.
- 24Katahi e ‘Poki: Mo Tupoki. Ki te J.2/52 me te T.C.349, ‘E koro, e tama ra.’
- 25E te ipo wahine:—I mua atu o te whawhai nei ka whai-kupu a Tupoki kia kaua he tangata e kai. Otira na tona mokopuna wahine tonu i takahi tona kupu; ko ia i aitua ai.
- 26Te whatinga, etc.:—Ki te J.2/52 me te T.C.349 ‘ka whati i reira te puhu o taku waka.’
- 27He tumu herenga waka:—Mo Raparapa raua ko Tupoki, na raua i arai atu a Ngati-Maniapoto i roto i nga pakanga maha. Ka rite raua ki te pou herenga waka ki o raua iwi. I whakamanawa mai hoki a Te Rauparaha ki a raua hei taunga
- 28Rarotaka:—He huapapa i raro iho i te Kawau; he wahi no nga kakari maha. Ki te J.2/52 me te T.C. 349 ko tenei wahi i whai ke i muri i era kupu, ‘Mo te waiaruhe e tanga tonu nei.’
- 29I whea koia koe:—Ki te J.2/52 ‘He aha koia koe.’
- 30Mama:—He rangatira, he toa no Ngati-Maniapoto. I mate i a ia a Te Huarere, he toa no Te Arawa, ki Otorohanga, he riri takitahi. E kiia ana na Mama i patu a Tupoki (J.2/53); ki tetahi korero (T.C.348) na Hauauru a Tupoki i pupuhi. Ko te Mama tenei i te waiata 52.
- 31Te kai a wai:—Ki te M.197, ‘te kai a Ranga.’ He penei te takoto o tenei whiti ki te M.197,
‘O Mama ra i te kai a Ranga,
O Hau ra i te kai a Wai,
O Tui ra i te kai a Mahara.’
- 32Hari:—Ko Hari-maruru, no Ngati-Urunumia, ko te tane a Rangihapainga i patua kohurutia e Te Kawa-irirangi o Ngati-Tama ki te Whakarewa. Te whakahokinga mai ko Tihimanuka, ka mate a Ngati-Tama ki reira i nga iwi o Tainui, ka mate a te Kawa-irirangi. (T.C.280,293).

- ³³Ranga:—He kuri na Te Maropounamu nana nei te waiata nei.
³⁴Hau:—Ko Hauauru, he rangatira nui no Ngati-Maniapoto. E kiia ana nana a Tupoki i patu.
³⁵Oro:—He taurekareka na Te Maropounamu.
³⁶Tui:—He rangatira no Ngati-Maniapoto.
³⁷Maene:—He taurekareka na Te Maropounamu.
³⁸Kahutuaitini:—He rangatira no Ngati-Rereahu, no Ngati-Maniapoto. Kaore tenei wahi i te M.197, engari kei te J.2/52 me te T.C.349.

150:—HE TANGI MO TE PAREKURA I TATARAIMAKA.
 No Taranaki.

Na S. Percy-Smith i whakamarama.

He pa nui a Tataraimaka no Taranaki kei te takutai, kei runga mai o Niu Paremata, kei waenganui i nga ngutuawa o Kati-kara, o Pito-one. Na Te Puoho, o Ngati-Tama, i whakataka te ope a Tuwhare, o Ngapuhi, a Murupaenga o Ngati-Whatua, a Te Rauparaha o Ngati-Toa. Hei tuarua mai tenei mo Murupaenga ki Taranaki, hei tuatahi mo Tuwhare. Ko ta Te Puoho take ki a Taranaki ko te patunga a Puke-toretore (no Taranaki) i tona tuahine i a Te Kiri-kakara. Ka eke mai hoki a te Ati-awa, ka piri kite taua, ka whakaekea a Tataraimaka. E ki ana a Percy-Smith no te tau, 1818. Kua tae te rongo o te pu ki Taranaki i mua atu, ka waiho e te wahine hei whakatoi; engari na te pu i horo ai a Tataraimaka. Ko te Ati-awa ki te tohu i nga rangatira o te pa ki a Ngapuhi, ko era hei pupuhi. Ka hinga i kona te mahi a te rangatira, a Wetennga-pito, a Parehe, a Pare-tu-terangi, a Tiotio.

(Ref.: M.242, T.C.287.)

E paki ra, te paki¹ o Autahi!²
 Hei roto au hei taku whare
 Rohi³ atu ai ki te iwi, ka kopa
 Ki te ana o Rangitotohu.⁴
 E whanake⁵ ana kia takitahi,
 E uru wewehi ana.
 Ka tu te whakapipi
 Ki te puke ki Tataraimaka.⁶
 Kei te karanga ake aku huinga
 I te whatitoka, hei tomokanga
 Mo Murupaenga whakatore ope.
 Nana te tipa⁶ ki te pikitanga i Tuhimata,⁹
 I maroke kau atu ai i konei.

¹Te paki o Autahi:—Mo te rangi ataahua. He pena i te 'paki o Hewa' 'te paki o Ruhi,' 'te paki o Rangi.' (W.D5).

²Autahi:—He whetu, ko Atutahi; ko *Canopus* ki te pakeha. Etahi ingoa o taua whetu ko Kauanga, ko Paepaepoto.

³Rohi atu ai:—Tangi atu ai. Ki te T.C.287 'koki atu ai.' Ko te 'koki' he waiata, he tangi i te atapo.

⁴Rangitotohu:—Kei te ngaro tenei.

⁵E whanake ana, etc.:—Ki te M.242 me te T.C. 287 he peneti:—
 'E whanake ana kia takitahi
 E uru, e wehi ana.'

Tirohia te waiata 57, na Taranaki ano hoki, ki era kupu:—

'I nawhea hoki koe ka takitahi

I nga rangi ra e uru wewehi ana.'

Koia i whakaarohia ai nga kupu i taia nei, naku i whakaeke ki te aronga o taua waiata 57. Otira ma Taranaki e titiro mai te mea tika.

⁶Tatara-i-maka:—Kua korerotia i runga ra.

⁷Murupaenga:—He rangatira, he toa no Ngati-Whatua. Hei tuarua mai tenei mona ki Taranaki ko ia i kiia ai he whakaterere ope.

⁸Tipa:—He ope kokoti, ka whakamoke i te huarahi, hei patu i te taua haere ware atu. Ki te T.C.286 'tipi.' He karakia te tipu, hei huna kai, huna tangata. Ina hoki te Tipi a Houmea.

⁹Tuhimata:—Kei te ngaro tenei.

151.—HE WAIATA TANGI MO TAWHIO,

Na Tarei.

(Ngati-Awa).

Ko Tarei, e ai ki te korero a Paitini Wi Tapeka o Tuhoe, he wahine na Te Maitaranui, e korerotia ra i te waiata 117. Ko te kaupapa i taia ki raro nei na Paitini i korero ki a Te Peehi (Elsdon Best) a tuhia ai ki te B.3/53. Kei Tuhoe 545 te tuingi a Te Motu-o-ruhi mo tana tane mo Te Maitaranui.

E ki ana a Takuta Wirepa he tamahine tonu a Tarei na Te Maitaranui,

Te Maitaranui

↓
Tarei—Apanui

↓
Hoani Te Ua-terangi

↓
Te Hurinui Apanui.

He tungane a Tawhio no Tarei, ko Te Keepa Te Tawhio tana uri.

(Ref.: B. 3/53).

He aha ra te hau e pupuhi mai nei?

He tawaho pea, he homai aroha.

No rau o rangi te hua maharatanga,

Ka roa hoki-mota¹ i te taringa atu,

Kai te marama hea te rangi hokinga mai

I te kino ka hurirua, ka mau kai te kanohi?

No konei a Tawhio² i whakapahau ai.

Ko au anake ra e kai nei i te toko;

Nau i tauwehe ka pamamao atu ana.

Ki tatari ana te whakawa i tau ai haere³ wharara,

E turaki ana mai nga uru rakau o Houtere⁴ i tua.

Hohoro mai koia, kia wawe taku rangi

Te whakatau iho ki te wa hoeroa;

Kai noho i te ao, kai roa te tirohanga.

¹Hoki-mota:—Ki te B.3/53, 'ka roa hoki mo tai te taringa atu.'

²Tawhio:—Te tangata mona te tangi nei.

³Haere wharara:—Kua haere piko, kua koroua.

⁴Houtere:—He ngaherehere kei Opotiki.

152.—HE WAIATA MO NGA WHAKAPAE,

Na Te Motukura.

(Tuhoe?)

Na Te Whatu o Tuhoe i korero ki a Te Peehi, na Te Motukura tenei waiata 'mo tona tinana tonu i kohimutia e tetahi tangata.'

Tera atu pea etahi whakamarama o tenei waiata.

(Ref.: B. 3/57).

Taringa i whakarongo te haruru ki te tonga,
Tohu ake ai au ko taku wheteke¹ rawa,
Tenei ka hoki mai; he homai korero
Kia rongu atu au,
Mo taku tiheinga i Kohuwai² ra ia.
Kai roto mai Komairo,³ naku rawa i ronarona,⁴
E tarei atu ana i te maru ahiahi;
Kaore ko ia ra he potau na roto.

Ki kona te tini na waru⁵ noa atu ai,
Tenei taku tinana kai te taka ware atu.
Kai te rokiroki ra te roi na te Ihonga
I te moana ra ia, e.
E te rimurimu ra i piri mai ki te toka,
Ma te tai e huaki ka pae mai ki uta ra.
Ka mau mai te tini na, ka kai mai mana,
Ko te atarau ra te maka mai ki au.
Tenei kei te wera, ka whai mai te manu nei,
Te tieke tararau ia nei.
Ka te kore pari tata hai kopanga⁶ moku,
Ki wawe au te mate;
Kai noho au i te ao turituritia ai,
Ka kea te taringa; ka mau mai hoki koe
I tahau whakaripi, hai toki mai ki au.
E kore ra e pa i te kiri rahirahi,
Te tua noa atu ra i te wao a Tane,
Ka hiko te kopara, e ko mai nei hoki.

¹Wheteke:—He taurekareka ki etahi reo. Ki Hauraki he 'rahi.'

²Kohuwai:—He kainga.

³Komairo:—He tangata.

⁴Ronarona:—Ki te B. 3/57 'rongaronga.' Ki te whakamarama a Te Peehi ko te tikanga o tera kupu 'rongaronga' he kukume atu, he kukume mai.

⁵Waru noa atu ai:—Wani noa atu ai, kohimu atu ai.

⁶Kopanga:—Hei whakamomoritanga, hei rerenga i te pari. Mo te pari anake tenei kupu, mo te whakamomoritanga.

153.—HE TANGI MO TANA TAMAITI,

Na Mokai.

(Tuhoe.)

Na Te Whatu o Tuhoe i hoatu nga kupu, nga whakamarama ki a Te Peehi, tuhia ai e tera ki tana pukapuka, B.3/58.

(Ref.: B. 3/58).

Kaore taku raru ko au nei anake,
Whakapuke nui tonu e te roimata,
Whakatoka rahi tonu e te hinengaro.
Kai hea aku hoa nana i homai,
I kite ai au i nga puke taumutu
O Maungatoroire,¹ kia whakarongo
Ko te tangi a te tai whakaharuru ana, e,
O te mata tahuna o Waikaraka?²
Ka mutu pea nga rangi mihi atu
Ki a Te Akakura,³ ka wehe atu na i ahau.
Ka huri te wairua nga piko wai
O Te Murimuri,⁴ kia tangi atu au.

¹Maungatoroire:—He maunga kei Whakatane.

²Waikaraka:—He awa.

³Te Akakura:—He wahine.

⁴Te Murimuri:—He awa.

154.—HE WAIATA WHAIAIPO,

Na Waipu.

(Ngati-Hinemanu, Ngai-te-Upokoiri).

Na Te Taite Te Tomo nga kupu, nga whakamarama.

He wahine rangatira a Waipu no era hapu no Ngati-Hinemanu, no Ngai-te-Upokoiri, he wahine ataahua rawa hoki. Ka whai te wahine ra ki a Te Perohuka, he rangatira no Ngati-Whiti, no Ngati-Tama o Patea. Kaore ia i paingia ma taua tane, ka tangohia e ona tungaane ka mauria ki Paetawa, ki to ratau kainga, whakamoea tonutia atu ki te tane, ko Ihaka. Ko Hanara te uri.

(Taite 56, B. 3/67).

Purei kohu e whakatoro ra,
Tahere ana mai te puke ki Okahu;¹
Kei tua atu hoki te tane²
E aroha nei au.
Naku ia na koe i whakarere
I te aiotanga,³
‘Tahi te waka nei ka rutua,
Paea ki te akau, i.

No te ao te uaratanga⁴
 Riro ki te po,
 Waiho noa hei tumanako
 Ma te ngakau.
 E hoa ma! Kauraka ia ra
 Hei whakatanguru;
 No te mea ia ra ko te rawa i riro
 Mai i a Hika-awa.⁵

Taku taumata e noho ai au
 Ko Paetawa ra,⁶
 'A marama au te titiro
 Ki Waipunapuna,⁷
 Ara haerenga mai no Te Perohuka;
 He tapu te whakahua.
 Kei tawhiti tohou tinana,
 Kei te Reotuku,⁸
 Kei Patea⁹ au e noho ana,
 Kei te Awarua;
 Mapu kau noa atu i konei.
 Au koha¹⁰ rauraro, i.

¹Okahu:—He puke kei Patea (Inland).

²Tane:—Mo Te Perohuka.

³Aiotanga:—Kaore ia i paingia ma te tane ra, tangohia ana e nga tungaane.

⁴Uaratanga:—Hiahiatanga

⁵Hika-awa:—Mona ake ano tera kupu.

⁶Paetawa:—Kei te taha o te awa o Rangitikei, kei te huarahi atu ki Heretaunga. Ko te kainga tera o ona tungaane.

⁷Waipunapuna:—Ko te kainga o Te Perohuka; ko to Ngati-Tama kainga tera.

⁸Te Reotuku:—He kainga, ko Kotuku-raeroa te tino ingoa. Ko te wahi tera i haria atu ai a Te Perohuka, ka mauria te wahine ki Paetawa.

⁹Patea:
 Te Awarua: } Ko te ingoa o taua takiwa i Patea (ki te tuawhenua).

¹⁰Koha rauraro:—Ka ruha noa i te aroha.

155.—HE TANGI MO TE MANU MO KOROTANGI.

No Tainui.

Na Noka Hukanui o Awataha (Kawhia) i korero, na George Graham o Akarana i tuhi.

He waiata tenei i kaha te haere i roto i nga iwi, a kua tuhia kua taia ki nga pukapuka maha, ara:—

'Nga Moteatea' (Grey) p. 235: Kei reira e kiiia ana na Rotorua.

McGregor 'Maori Songs' pp. 13, 51: Kei reira e kiiia ana he tangi na tetahi tangata mo tona manu i tahuti, he mate kai.

Transactions, 41/277.

Journal Polynesian Society 26/138.

Tiwana Turi p. 64.

Kei te J.26/138 te korero roa mo te kaupapa o te waiata nei, a ko te kaupapa tera i taia ki konei. Tera te korero no Hawaiki mai mo tetahi kohatu, he manu te ahua, ko Korotangi te ingoa, ki etahi ko Korota, ki etahi Korotau.

Ko te korero, he tangata no runga i a Tainui i noho i Manukau, ka haere ki ona whanaunga i Kawhia, ka moe i te wahine i reira. No tona haerenga ki te hi ika ka mau mai he manu; ka mea ia ki te patu, ka titiro ki te pai o nga huruhuru o te manu ra, ka whakaorangia e ia. Na ko taua manu he korotangi. Katahi ka whakamokamokaitia e ia, ka whangaia ki nga kai papai tae noa ki te huahua. Ka kino tona wahine ki tona mahi, ka mea ki te moutou o nga kai. Kia ngaro ke te tane ka tukino ia i te manu ra, ka tango i nga kai mana, i nga huahua. He pera tonu te mahi. No tetahi wa ka pouri te manu ra, a ka rere; tera ranei na te wahine ra i tuku. Hoki rawa mai te tane, haere rawa atu ki te mataki i tana manu, kua kore. Ka kimi noa, a kore rawa i kitea; kaore hoki te manu ra i hoki mai. Heoi i kitea e tangata ra ko etahi o nga pare e tere ana i te moana, ka mauria mai e ia ki te kainga. Katahi ka titoa e ia te waiata nei hei tangi mana ki tana manu. Hanga rawa tangata ra he waka whakairo mo nga pare o Korotangi. No tona rongonga ki etahi i te mau kino a tona wahine i tana manu ka mahue i a ia, ka hoki ia ki Manukau me tona waka. No tona matenga ka tanumia ano tona waka ki roto i a ia. No muri ka hahua nga koiwi, ka mauria ki Kawhia, ka meatia hei pute, ka pania ki te kokowai. Tera kei Te Pute, kei a Ngati-Apakura e takoto ana.

(Ref.: M.235, S.13 & 51, Tr.41/277, J.26/138. T. Turi p. 64).

Kaore te aroha o taku nei manu
 Titoko¹ tonu ake i te ahiahi:
 Ka tomo ki te whare takuate² kau ai.
 Tirohia iho, e hine ma, ki te parera
 E tere atu na: ehara tena he manu Maori.
 Tikina,³ me titiro ki te huruhuru
 Whakairoiro mai no tawhiti.
 Kei whea Korotau⁴ ka ngaro nei?
 Tena ka riro kei te kato⁵ kai
 I te rau⁶ pohata, nga whakangaeore⁷
 E waiho ana koe hei tiaki whare,
 Hei korero taua ki taku⁸ taumata.
 I koparea⁹ pea koe ki te huahua
 Pohewahewa¹⁰ mai no Rotorua.

¹Titoko:—Ki te M.235 'tuwhana.'

²Takuate:—Ki te S.13 'Kamo ki te whare taku ate kaihau.' He he tera.

³Tikina:—Ki te J.26/138 'Me tikina.' He he tera ki te reo Maori. Ki etahi kaore enei kupu, i timata tonu te rarangi 'Me titiro.'

⁴Korotau:—Ki etahi 'Korotangi,' ki etahi 'Korota.'

⁵Kato kai:—He pena ki te J. 26/138, ki te M. 235; ki etahi katoa 'katokato.'

⁶Rau pohata:—He tarutaru. Ki te pakeha 'wild turnip.'

⁷Whakangaere:—Ki etahi 'whakataere.'

Ki muri iho i tenei rarangi ko tenei, ki te M.235, me T. Turi p.64:—

'Tunui ki te po, ka oho au.'

Tirohia te M.369 e penei ana,

'Tunui ki te po, whitia mai ki te ao na.'

⁸Taku taumata:—Ki te M. 235 'ki tana taumata.'

Kei muri i tena rarangi ko tenei ki te M.235,

'He oti te huri atu ko Kawatapuaringi.'

⁹I koparea:—I tapaea, i kai-taongatia. E kiiia ana hoki he huahua te kai a te tangata ra ma tona manu; ahu mai ai nga huahua i Rotorua, hoko ai ki te takapau, ki era ahua taonga.

¹⁰Pohewahewa:—I mahia ki te taha, ki te papa huahua ranei.

156. HE TANGI MO TE HIKO-O-TE-RANGI.

Na Te Hau-korahi (f).

(*Ngati-Raukawa*).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

Kei te pukapuka a McGregor (S. 1/35) e kiiia ana 'he waiata na tetahi tangata mo tona iwi i ngaro i te mate.' Kaore he whakamarama i te M.131.

E ki ana a Te Taite ki tona rongonā Te Hau-korahi o Ngati-Raukawa, whaea o Hoani Taipua; he tangi nana mo Te Hiko-o-te-rangi, i tangihia atu i Rangiuru, i Otaki, i te matenga ai o Te Hiko ki Maungatautari. He rangatira a Te Hiko no Ngati-Raukawa, no Ngati-Maniapoto, he whanaunga hoki no Te Haukorahi.

Kaore i takoto pai nga kupu ki te S. 1/25. Ko te kaupapa i taia nei ko te M. 131.

(Ref.: M. 131, S. 1/25).

Tera te Kakau,¹ e!

Whakangaro atu ana ia ki te rua, e.

Tu mai, Hiratu² e

Kia aropiri mai ki roto ra, e.

'Whea te iwi ngaro, e.

Ka pau te tautoko³ e te ngutu, e.

Moea ki te po, e,

I konei tonu koe a Te Hiko,⁴ e.

Hoake ki te ao, e,

Ko au anake te tuohu nei, e.

Pukohu horahia, e,

Na runga ana mai o Tarahanga⁵ ra, e.

Kei raro iti iho, e,

Te wa koia ki taku matua, e.

'Ore te hoki mai, e,

Ki au ra ka iri nei, e.

Te kaha o te ngutu, e,

Te mutu noa i te rangi tahi, na.

- ¹Te Kakau:—He whetu. Ko te roanga o te ingoa ko te Kakau-a-Maui.
 Ko tetahi ingoa ko Tautoru.
²Hiratu:—Ki te M. 131 'Iratu.' E ki ana a Te Taite ko Hiratu te mea tika.
³Te tautoko:—Te whakakorangaranga.
⁴Te Hiko:—Kua korerotia i runga ra.
⁵Tarahanga:—He hiwi kei waenganui o Rangitoto, o Wharepuhunga (King Country).

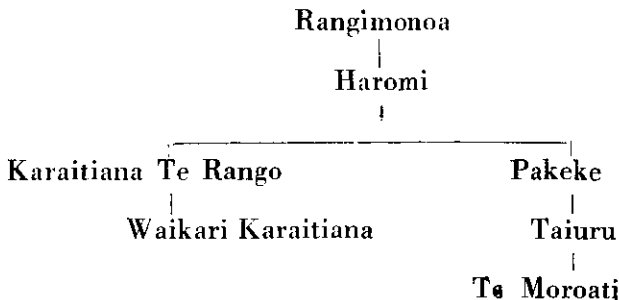
157.--HE WAIATA AROHA,

Na Rangimonoa.

(Ngati-Whiti, Ngati-Tama, Ngati-Tuwharetoa).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama. . . . .

I taia tenei waiata ki te M.100, a kei reira e kiia ana he waiata na Rangimonoa mo Whakauputa.

Ko te kainga o tenei iwi kei Kawatau, Kotukuraeroa, kei te awa o Rangitikei. (Tirohia te waiata 154).

(Ref.: M. 100).

Kaore taku raru, te mohiotia
 Te tangi a taku ihu,
 E whakapaheke nei.

Te wai i aku kamo
 Ko te rere tangi mai.
 Whiua ki te rae
 O 'Te Pihanga' i runga.

Ko te rimu mau toka
 Ko te rite i aku-'nohi,
 E whakapaea ana
 Ki te one i Rangatira.²

Kei tito, e roto,
 Te ngakau hokirua
 Te tumanako atu
 Ki a Te Whaka³ i wehea.

E au mahara kore
Ki te miri kau atu,
He makau tangata;
Naku rawa i whakakainga nui,
Katahi nei ka tukua
Kia mahia e te tini
Hei paki a whare.

Whakaaro rawa iho
Tenei ka eke nei
Te puke kei Ruahine.⁴
He pakaru a waka
E taea te raupine mai.

Ka tuku au, e,
Ki taku matua mate.
E whakaririkatia iho
E au ki te po.
Tuakoi⁵ rawa
Kei taku taha mauī,
Poupourere ake
Ka hewa au ki te ao.

¹Te Pihanga:—Ko te Pihanga i Taupo ra.

²Rangatira:—He one no te awa i Rangitikei.

³Te Whaka:—Ko Te Whakauputa.

⁴Ruahine:—Ko te pae maunga i te taha rawhiti o Patea.

⁵Tuakoi:—Nga koi o te awa o Rangitikei.

158.—HE WHAKAORIORI,

Na Taoho.

(Ngati-Whatua).

Na Ngakuru Pene Hare nga kupu, nga whakamarama.

Ko nga kupu o tenei waiata, ona whakamarama na Ngakuru Pene Hare i korero i te 26 o nga ra o Hepetema, 1924.

Ko Taoho te tino rangatira o Ngati-Whatua, he toa hoki. Nana tenei whakaoriori mo tana tamaiti mo Raeroa. Kaore he uri a Raeroa i puta ki te ao.

(Ref.: S.1/15, S.2/47).

E Rae¹ tangi kino i roto te wharekino,
Me kohanga taua, e i,
Ki te kohanga Taputapuatea,²
Hei pa tu hau, e
Hei whakarongo tai e tangi haere ana
I raro Maunganui,³ e i.
Kia marama te titiro pukohu whenua, e i,
Kia whakarongo ake taua, e,
Nga patu e taka i te nui Ati-Puhi⁴
Ka kai⁵ putunga taua, e,
Ki te riri.

Kei hea ra, e, a Te Huki,⁶
 Te tangata i whakamaua ai, e,
 I te waikowhai,⁵
 Koko atu a Puriri.⁷
 Me aha koe, e tama e i,
 He hurihanga⁹ waka taua, e i,
 Ko Mahuhu¹⁰ ki te wai.
 Pokaia i te tuanui o te whare o Nukutawhiti,¹¹ e i,
 Ka marama te ata.
 Kei runga Te Koikoi¹² i a Rona, e i,
 Kei te marama nui,
 Kei te marama hua ki te pae ra.
 Ehara ko matua¹³ hautere tena
 Kei te ra e mau ana, e i.
 Ko tou mata tena, ko te mata o Tawhaki¹⁴
 I tuhia ai, rapa ana i te rangi
 Tukutuku¹⁵ wai karere, e i.
 Kia whaia atu to reo¹⁶ kirikiri,
 Whakarei¹⁷ te whatu, e,
 To tapuae nui ka haruru ki raro ra, na i.

Ko wai rawa he tangata hei noho mo to whenua, e i?
 Ko Tuturiwhatu,¹⁸ ko Torea,
 Ko nga manu matai¹⁹ whanga o te uru, e i.
 Me puhata²⁰ koe te ngaru moana nui,
 E ngunguru mai nei.
 Me aha, e tama e, he turanga riri.
 He turanga pahekeheke;
 Ka pa taua, e i,
 Ko te toa whenua i to matua i a Tuohu,²¹
 E kore e taea e taua.
 Mahi atu taua ki te tukou²² no kai, e,
 E nohoia mai ana e te muharu,²³
 Mahi atu taua ki te tukou no Rongo,²⁴ e.
 E nohoia mai ana e te hotete.²⁵
 Kahore ia nei, e, ko te tohu o te mate.
 Whakapiri noa ake taua, e,
 Nga rakau tuhaha²⁶ i a Karawai²⁷ ra, e,
 Hei hunanga atu mo Reremura²⁸
 Ki reira nei, na i.

E kore koe e ora, e i,
 I nga hau o te tiu e aia nei
 Te puputara²⁹ ki uta, na i.

¹Rae:—Ko Raeroa; kahore ana uri i puta ki te ao.

²Taputapuatea:—He nohanga ariki.

³Maunganui:—He maunga kei te one i Ripiro, e kiia nei e te pakeha ko Maunganui Bluff. Ko te rohe whakateraki tera o Ngati-Whatua. Ko te rohe tenei, ko Maunganui, Tutamoi, te taha hauauru o Tangihua. Mangawhai, ki te taha whaka-te-tonga o Whangarei. Ko Tamaki te rohe whaka-te-tonga.

⁴Ati-Puhi:—Ko Nga-Puhi.

- 5Kai putunga:—He kai ma te rangatira hei tono ki te riri. Tirohia tera kupu, he "kai takere taua."
- 6Te Huki:—He rangatira no Nga-Puhi, no tera i a Kua o ra.
- 7Puriri:—He pa kei te rohe o Taiamai.
- 8Waikowhai:—He hinganga i te parekura ka whakaritea ki te wai o te kowhai te whero.
- 9Hurihanga waka:—Ka hinga te parekura, ka huri poki hoki nga waka.
- 10Mahuhu:—He waka no Whakatau no tawahi mai. Ko Mahuhu-ki-te-rangi.
- 11Nuku-tawhiti:—He tohunga no te wa i a Taoho, ehara i te Nuku-tawhiti nui. Ko Pokaia te rangatira o ta Nga-Puhi ope, ko Taoho o ta Ngati-Whatua. Ko te korero i haere ko Pokaia i te tuatahi ki te tohunga ki a Nuku ki te tono i te mana, me te reo mo te ata; na, ka homai ki a ia. No muri ka tae atu ko Taoho ki taua tohunga ano. Ka uia mai tana whiu rakau, mau patu. Ka ki mai a Nuku kia ako i te pona kai tangata. Ka hoatu ano ki a ia te reo, engari me whakahaere taua reo i te po i mua atu. Na reira i te kitenga atu ai a Taoho, i Tokatoka nei ia, i te auahi i Maunganui, he tohu no te ope o Nga-Puhi, ka heke iho ia ki te taua a Ngati-Whatua, a ka ngeri i tona ngeri, 'Ko te puru! Ko te puru koa' a haere tonu atu ki Moremunui whanga ai i te taua. No tetahi ata rawa ake ka whakahaerea e Pokaia te reo ra; na, ko ia i hinga.
- 12Te Koikoi:—He toa no Nga-Puhi, ko tona toa i whanake ki runga, tae ana ki te marama ra ano. Tona uri ko Eruera Whakamautara, kei Kaikohe.
- 13Matua hautere:—He kapua tenei.
- 14Tawhaki:—Ko Tawhaki anake te tangata i kake ki te rangi, i tae ki te ra. Na, ka mahia e nga tohunga ka unuhia nga rito korari, ka karakiatia kia mohiotia ai, ka mate ka ora ranei. Ki te piri nga toto ki te ra, ka mohiotia he parekura.
- 15Tukutuku, etc.:—He tukutuku kupu ki nga taua kia huihui.
- 16Reo kirikiri:—Ko te reo o te rangatira, e whaia ana kia matauria. He kupu poto 'ae,' 'kaore,' he kupu iti, ka rite ki te kirikiri; he kupu pakari penei i te kohatu, na te rangatira hoki mo te ora ranei, mo te mate ranei.
- 17Whakarei te whatu, e:—Whakareia; mo te patu. Ka mate te tangata ara te whatu.
- 18Tuturiwhatu, Torea:—He manu no te moana.
- 19Matai:—Tieki, tirotiro.
- 20Puhata:—Whakairi; ka kore hoki he kainga i uta.
- 21Tuohu:—He tangata ahuwhehua, i patua e Hongi Hika. Tirohia te waiata 127.
- 22Tukou:—He kumara.
- 23Muharu:—He ngarara kai i te kumara, ki te pakeha he '*caterpillar*.'
- 24Rongo:—Ko Rongomaraeroa; Tirohia te waiata 115.
- 25Hotete:—Ki etahi iwi he anuhe. He '*caterpillar*' ano ki te pakeha.
- 26Tuhaha:—He whakaritenga ki te rakau nui i roto i te rakau mata riki. He pera a Karawai.
- 27Karawai:—He rangatira tino nui no Nga-Puhi, no te takiwa ki Tautoro.
- 28Reremura:—He whanaunga no Taoho.
- 29Te puputara:—Ma te hauauru nui anake e a mai tenei pupu ki uta. Ka pera hoki te putanga o Nga-Puhi.

159.—HE WAIATA WHAKAUTU TAUNU, Na Nga-Puhi??

I kiia ai na Nga-Puhi kei te whakahuatia a Waitangi, a Taiamai i roto i te waiata nei. Kei nga wahi katoa ia o te motu e waiatatia ana. Engari ko te takoto o nga kupu ano no te Tai-rauhiti.

E ki ana a Te Whatu o Tuhoe “na Te Hautuku, mona i tutaratia e tetahi tangata.”

(Ref.: B. 3/187, T. Turi 17).

Tera te po pango puritia¹ mai
Te tautara ki Waitangi² ra, e!
Ko te rite i taku kiri, e kiiia mai nei
E Te Whiri³ ka titiwha tonu;
Titiwha mai ana roto
He paua piri ki te toka.
Ko te naomanga mai kei ahau,
I wharona⁴ tonu atu ko te tonga o te ra.
Ko ana papaihoretanga ki a Uenuku,⁵
Ko te toka i a Parirau,⁶
Ko te karoro a Tamatea hoki.
Me aha koa ia nei
Te waka ka pakaru i taku tinana.
Penei⁷ e reia e au
Ki te ihu o Teretia hoki;
Peke ana au i te tainga riu
O Kanapanapa,⁸
Hai kawe rawa i ahau
Ki te pua⁹ ki te reinga,
Ki oku nei hoa, ka pau
Te tauwehe atu ki tawhiti,
Te pae ki Taiamai,¹⁰
Ko wai ka kitea e au?
Ko te whakama hoki ra
Tenei rawa ka totope i taku rae, i.

¹Tautara:—Hiwi

²Waitangi:—Ko te Waitangi pea i Pewhairangi ra?

³Te Whiri:—Ki te B.3/187 ‘Tawiri.’

⁴Wharona:—Ki te B.3/187 ‘Hamama.’

⁵Uenuku:—He atua.

⁶Parirau, Te Karoro a Tamatea:—Kei te ngaro enei.

⁷Penei e reia, etc.:—Ko tenei me te rarangi i raro tata iho nei kei ta T. Turi, engari kaore i te B. 3/187.

⁸Kanapanapa:—Kei te ngaro tenei.

⁹Pua ki te reinga:—Tirohia te waiata 88.

¹⁰Taiamai:—Ko te ingoa nui tera o te takiwa ki Pewhairangi tae atu ki Ohaeawai, ki Kaikohe.

160.—HE WAIATA AROHA,

Na Ngati-awa.

I ahau mai tenei waiata ki te rohe o Ngati-Porou i te taiwhakararo ki Whakatane. Kei reira a Opihi, kei rawahi atu o Whakatane, o te *taone* tonu. Mo reira te whakatauki ra, ‘Ko Opihi whanaunga kore.’ No reira hoki tenei tipuna a Irakewa.

(Ref.: T. Turi 31).

Tera te whetu, taukapo ana mai
I te hori ki waho ra;
I haramai ra koe i a Te Atuwera.¹
Koua wehea atu.
Whakahoutia mai i te po tonu nei,
Ka oho au ki te ao, i.

Mei whaia ana e au akuanei,
Kore rawa i anga mai.
Ka riro to hu i a Wete² ra ia,
Ka mau atu te para.
No muri nei ia koe
Ka eke waiehu mai,
Ka rato kei te marea i,

Kaore te po nei tuarua rawa mai
Naku rawa i whakaehu;
Naku rawa i kakekake
Te tapu Irakewa³
I Opihi⁴ ra ia, i.

¹Te Atuwera:—Kei te ngaro tenei.

²Wete:—Kei te ngaro tenei.

³Irakewa:—Ko te papa o Toroa, o tera waka o Matatua. E ki ana a Tuhoe nana te mate i mau mai i Hawaiki. E kiia ana kua tae mai ia ki tenei motu i mua atu i te taenga mai o Matatua. I hoki ia ki Hawaiki, a nana i tohutohu te ara mai o Matatua. I mua atu i a ia kaore ano te mate i kitea ki tenei motu. Kei runga o Maungapohatu tetahi toka e kiia ana ko te Tapapatanga o Irakewa. (Tr. 37/7 & 127).

⁴Opihi:—He toma kei rawahi atu o te *tuone* i Whakatane.

161.—HE WAIATA,

Na Pare-hokotoru.

(Te Arawa).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

Ko Pare-hokotoru no Te Arawa. Ko ia ano tera e whakahuatia ra i te patere a Erenora, i te waiata nama 142.

(Ref.: M.101).

'Ore te koera!¹ Kei te ngahae
Me ko au ka maka.
E ai nei hoki
I te toka rurenga tai,
O waipohewa² au
E neneke i te ngaru
Nga heke tai ra;
He kai whakahoha,
He riri te kore.

Me hirau³ atu te ra
Ko ia e haramai ra?
Tona hohoro whakaoma tonu
I te rangi tahi.

Maku e urutomo te whare koia
No Werawera,⁴
Kia pehia iho te kuri⁵ awarua
I a Toka⁶ ra.
Kati ki a koe,
Tukua mai ki au
He ngakinga mate.

Taku korotu⁷ atu i konei
Ma Te Paraha,⁸
Te tangata takitahi
E hoki ana i te Omutu.⁹

¹Koera:—Ka moe koe, ka oho ake, na e tui ana, e tukituki ana to poho.

²Waipohewa:—He wawata, he moemoea.

³Me hirau atu, etc.:—He whakatauki tenei.

⁴Werawera:—No Ngati-Toa, ko te papa o Te Rauparaha. I moe i a Parekohatu. Ko te whanau ko Te Rangitukua, ko Waitohi, ko Te Kiri-paeahi, ko Mahuranga, ko Te Rauparaha. I moe a Waitohi i a Te Ra-ka-herea ka puta ko Te Rangi-haeata raua ko Topeora. Ko ta Te Rauparaha wahine tuatahi ko Marore, na Te Rangimoewaka i patu i a ia i haere ai ki te tangi ki tetahi whanunga i Waikato.

⁵Kuri awarua:—Tirohia te waiata 131. He kahu kuri.

⁶Toka:—E ki ana a Te Taite ko te papa o Hipirini Toka o Ngati-Parekawa.

⁷Korotu:—Hi ahia nui.

⁸Te Paraha:—Ko Te Rauparaha.

⁹Omutu:—Omutu-whenua, he po no te marama. Ko te marama i te toru tekau o nga po.